

12. Rogovin V.Z. Stalin's Series of Repressions: The People's Feat and the Madness of Power. St. Petersburg: Eurasia, 1995.
 13. Ergeshov T.Y. Repressions and Memory: The Experience of Kazakhstan in the 20th Century. Nur-Sultan: Qazaq University Press, 2020.
 14. Akhmetova M.K. Archives and Repression: Data from Kazakhstan. Astana: Nazarbayev University Press, 2019.
 15. Abdrakhmanova A.B. Memory of Repressions: The Kazakh Experience. Almaty: Kazakh University Press, 2021.
 16. Zholdasbaev K.Z. Kazakh Intelligentsia and Repressions. Almaty: Kazakh National University Press, 2022.
 17. Omarov Y.S. Repressive Practices in Soviet Kazakhstan (1918–1953). Astana: Institute of History Press, 2023.
-

XҒТАР 03.20.00

**ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НКВД (ІШКІ ІСТЕР ХАЛЫҚ
КОМИССАРИАТЫ) - МВД (ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ)
ҚЫЗМЕТІ ТАРИХЫНАН**

Забира Балабекқызы Мырзатаева*

Тарих ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің доценті, Қазақстан, Алматы қ., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің доценті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: zabyra73@mail.ru.

***Автор-корреспондент
e-mail: zabyra73@mail.ru**

Аннотация. Еліміздің Оңтүстік өңіріндегі белгілі Ащысай, Қаратау және оның төңірегіндегі кен орындары, рудниктер мәскеулік орталықтың ерекше назарында болды. Қаратау баурайындағы орасан зор кен байлығын игеруде, Орталықтың отарлауға бағыт алған әкімшілік-әміршілдік жүйесінің шешімдерімен түрлі еңбек күштері пайдаланылды: жергілікті қазақ тұрғындарымен бірге депортациялық жолмен жеткізілген шетелдік өкілдердің (поляктар, азербайжандар), эвакуацияланып келгендердің және жапон әскери

тұтқындары туралы айтылады. Мақалада, соғыс жылдарындағы Оңтүстік Қазақстан өңіріндегі жазалаушы органдар НКВД-МВД қызметкерлерімен жүргізілген және қатыгездікке толы, әділетсіз жұмыс барысы сөз етіледі.

Жұмыста ҚР ІІМ ШҚД¹⁵ арнайы архиві, ҚРПА¹⁶ қорының құжаттары және Ащысай, Хантағы, Байылдыр т. б. ауылды мекендерінде жүргізілген елішілік экспедиция (тарихи сұхбат) авторлық материалдары пайдаланылды. Мәселе методологиялық құралдардың соңғы жетістіктері (айтылған тарих, күнделіктілік ж.б.) негізінде орындалды. Ғылыми айналымға алғаш рет енгізілген бұл ресми құжаттар Оңтүстік өңірдің соғыс жылдарында жалғасын тапқан, қуғын-сүргінге толы қатыгездік саяси өмірінен ақпарат береді.

Кілт сөздер: НКВД-МВД, №23 түрме, № 347 жапон әскери тұтқындар лагері, «жапон зираттары».

МРНТИ 03.20.00

ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НКВД-МВД В ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Мырзатаева* Забира Балабековна

**Кандидат исторических наук, доцент Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан,
электронная почта: zabyra73@mail.ru.**

***Автор-корреспондент
e-mail: zabyra73@mail.ru**

Анотация. Знаменитые Ащысай, Каратау и прилегающие к ним месторождения и рудники в южном регионе страны были в центре особого внимания московского центра. При освоении огромных недр на склонах Каратау использовались различные рабочие силы, в соответствии с решениями административно-командной системы Центра, ориентированной на колонизацию: иностранные рабочие, которые депортировались вместе с

М

е

с

Т

¹⁵ ҚР ІІМ ШҚД архиві – Қазақстан республикасының Ішкі Істер министрлігінің Шымкент қалалық департаментінің архиві

¹⁶ ҚР ПА – Қазақстан Республикасының Президент Архиві

М

К

а

З

жестокая и несправедливая работа карательных органов НКВД-МВД в Южно-Казахстанской области в годы войны.

В работе использованы материалы специального архива МВД РК, документы фонда РКПА, документы Ачысай, Хантагы, Байылдыра и т.д. Используются авторские материалы внутристрановой экспедиции (исторического интервью), проведенной в сельской местности. Задача решалась с использованием новейших достижений методического инструментария (рассказываемая история, повседневная жизнь и т. д.). Эти

Ключевые слова: НКВД-МВД, тюрьма № 23, лагерь японских военнопленных № 347, «японские кладбища».

IRSTI 03.20.00

FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITIES OF THE NKVD-MVD IN SOUTHERN KAZAKHSTAN DURING THE SECOND WORLD WAR

Zabira Balabayeva Myrzataeva*

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty c., Kazakhstan, e-mail: zabyra73@mail.ru

*** Corresponding author**

e-mail: zabyra73@mail.ru

The famous Ashysay, Karatau and adjacent deposits and mines in the southern region of the country were the focus of special attention from the Moscow center. In developing the vast subsoil on the slopes of Karatau, various labor forces were used, in accordance with the decisions of the administrative-command system of the Center, oriented toward colonization: foreign workers who were deported together with the local Kazakh population. It talks about representatives (Poles, Azerbaijanis), evacuees and Japanese prisoners of war. The article examines the cruel and unfair work of the punitive organs of the NKVD-MVD in the South Kazakhstan region during the war.

The work uses materials from the special archive of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, documents from the RKPA fund, documents from Achysay, Khantagy, Bayildyr, etc. The author's materials from an in-country expedition (historical interview) conducted in rural areas were used. The task was

solved using the latest achievements in methodological tools (the story being told, everyday life, etc.). These official documents, introduced into scientific circulation for the first time, contain information about the brutal political life of the southern region, full of repressions that continued during the war years.

Keywords: NKVD-MVD, prison No. 23, Japanese prisoner of war camp No. 347, "Japanese cemeteries".

Кіріспе. Бүгінде посткеңестік мемлекет ғалымдары XX ғасырда салтанат құрған кеңес билігінің қызметі тарихын қорыту үстінде. Совет билігі «1920-1930 жылдардағы тоталитарлық режимін 1941-1945 жылдардағы соғыс жағдайында әрі қарай жалғастырды. Сондықтан да, ел басына төнген қатер салмағы екі есе ауыр болды. Кеңестік жүйеде қалыптасып қалған өктемдік саясат әсіресе құқық қорғау қызметкерлерінің қызметінде еш өзгеріссіз қала берді. Әлеуметтік өмірдің барлық саласы бақылауға алынып, халықтың еркін өмір сүруін қиындатты. Кез-келген тіршілік үшін жасалынған жеке адамдардың қам-қарекеті, мысалы сауда жасау, мал ұстау ж.б. үлкен қылмыс саналып, түрлі мерзімге кесіліп жатты. Әсіресе, арзан жұмыс күші ретінде жер аударылып келген шет жерлік азаматтар жазаның ең ауыр түрі - өз отанынан жырақта, құқықсыздық жағдайда күн көруге тиіс болды. Міне осындай депортациялық жолмен келген поляк, қарашай, еврей, азербайжан ж.б. түрлі ұлт өкілдері ерекше қиындықты бастан кешірді. Әрине, жергілікті тұрғындар өмірі де бақылауға қойылды, болмашы әрекеттері үшін жазаланды, осы түрмелерде «айыбын» өтеді. Егер 1930-жылдардағы қолдан жасалынған аштық жүріп өтті десек, онда соғыс жылдарында аштықтың зардабын жергілікті халық та, әсіресе, департациялық жолмен келгендер ерекше зардап шекті.

Материалдар мен әдістер. Тарих ғылымында жаңа ой қорытудың қозғаушы күші оның методологиялық және методикалық құралдарына тікелей байланысты. Соған сәйкес империялық тәртіп жағдайындағы адам құқын бұзу (негізсіз соттау, түрмеге қамау, денеге зақым келтіру түрінде жазалау, ұлттық кемсітушілік ж.б.) мәселелері бұрынғы тарихи-зерттеу әдістеріне мүлде ұқсамайтын ментальды, сезім мен ой-санаға тура жететін антропологиялық бағыттағы зерттеу әдістерін өмірге әкелді. Бұл қарапайым адам өміріне үңілуге, дискурс-талдаулар жасауға, халық тарихын демократияландыруға жол ашты. Автор мақалада басым түрде Ішкі істер бөлімдеріндегі және басқа да құпия грифі қойылған архивтік іс-құжаттарға, естеліктер мен куәгерлер көрсетулеріндегі материалдарға сүйенеді. Аталған деректердің негізінде

Оңтүстік Қазақстан, Түркістан ауданындағы жазалау органларының қызметкерлерінің жұмысы тарихы талдауға алынды.

Түрме, аштық, мәйіттер. Мысалы, 1943 жылдың 12 сәуірінде Оңтүстік Қазақстан КПК өкілеттілігінің орынбасары Федотовтың обком хатшысы Нечаевқа жолдаған хатында №23 түрме қызметкерлерінің түрмедегі азаматтарға көрсеткен моральдік шектен шыққан қатынасы баяндалады: «1943 жылдың 4 ақпанында № 23 түрмедегі құр сүлдері қалған, аштықтан өлім аузында тұрған 22 тұтқын азаматты жүк таситын көлікке отырғызып, эвакоизольатор ғимаратының алдына әкеледі. Бұл уақытта ауруханада орын болмай, ондағылар науқастарды қабылдаудан бас тартады. Құқық қорғау органының қызметкерлері науқастарды аурухананың алдына тастап, өздері кете барады. Нәтижесінде далада қалған науқастардың біраз бөлігі жан-жаққа тарап кетеді де, тек екеуі - қимылдауға шамасы жоқтар ауруханаға қабылданады», - деп көрсетіледі, - әрі қарай мұнда, - «работники местной тюрьмы вместо создания минимальных условий заключенным в вопросах питания, медпомощи и санитарии доводят заключенных до полного истощения, а затем буквально выбрасывают их за ворота тюрьмы» (ҚР ПА, 4: 1-2). Сондай-ақ аталған түрмеден эвакоизольаторға 1943 жылдың 1 қаңтарынан 30 - мамырына дейінгі аралықта 38 адам түскен, оның: 4-і бөртпе сүзек, ал қалғаны өлім аузында тұрған ашыққан адамдар. Олардың 8-і қайтыс болған. Бәрінен де атап айтарлық жәйт: бұл адамдардың барлығы небәрі 16 және 16-дан жоғары жастағы жасөспірімдер еді (ҚР ПА, 4: 2), - деп жазылды құжатта. Ал совет саясатының соғыста еңбек етуге көмекке келген, турасын айтсақ, арзан жұмыс күші ретінде әкелінген мұндай жастармен күресі - мағынасыз күрес еді. Хантағы, Ащысай, Шымкент түрмелері тұтқын ұстау жағдайы да мәз емес-тін. Оның ішінде адам лық толы болды, оларды азық-түлікпен қамту мүмкін емес-тін.

Қала мәйітханасына көшеден жинап әкелінген адамдардың статистикасы былайша көрсетіледі: «17 адам мүрдесінің – 12-сі аштықтан, 2-і тоңып, 3-і басқа да жағдайда қаза болған. Одан басқа осы жылдың 1 қаңтарынан 15 наурызы аралығында эвакоизольаторға пеллаграмен ауырған 14 адам әкелінсе, оның 2-і көз жұмған, ісіктен ауырған 4 адамның 3-і қаза тапқан, авитаминозға шалдыққан 12 адамның 2-і жан тәсілім еткен. Ал эвакоизольаторға алынған 30 адамның 7-і қайтыс болған (ҚР ПА, 4: 1-2). Бұл құжаттың соңы НКВД қызметкерлерінің мынадай қорытынды ойымен аяқталады: «Эти досрочно освобожденные из тюрьмы лица и бездомные доведенные до крайнего истощения не имея сил для движения, валяются на улицах и дворах создают у граждан города почву для не здоровых настроений и разговоров» (ҚР ПА, 4: 1-2). Кісі мәйітіне толы көшені көзге елестетудің өзі ауыр. Демек өңір тұрғындарының аштықтан жаппай қырылуы орын алғаны айқын. Алайда аштық диагнозымен опат болғандар саны архивте толық көрсетілмей қала берген, яғни мұндай мәліметтер құпия сақталған. Бұл берілген ақпарат жазалу органдары қызметкерлері қылмыстардың бір ғана қырын ашады. Құжатта кісі

өлімін тоқтатумен жұмыс емес, аштықпен күрес жүргізу мәселесі емес, «кісі өлімінің көше сәнін бұзып, адамдардың көңіл-күйін бұзуы» мазалап тұрғанын байқаймыз. Міне, бұл қызметкерлердің негізгі ұстаным бағытының айқын көрінісі болмақ. Соғыс жылдарында облыста аштықтың орын алғандығы «Айтылған орталық» қызметкерлері жүргізген елішілік экспедиция барысында тыл еңбеккерлерінен алынған сұхбаттар негізімен де расталды. Мысалы, Социалистік Еңбек Ері, тыл ардагері Ибрагимова Мәрзия Ырысбайқызы (1918 ж.т.) (М.Р. Ибрагимовамен сұхбат, 3) қызылша басында опат болған аш адамдарды талай көргенін айтса, Садиева Мушарапхан Сайткаримовна (1930 ж.т.) (М.С. Садиевамен сұхбат, 6) соғыс жылдарында Жамбыл қаласының Фурманов көшесі бойында аштықтан әлсіреп, ісініп жатқан адамдарды өз көзімен көрген. Бұл куәлікті беруші 100 жасаған аналар, 1943 жылдарда 13 және 25 жастағы жас адамдар болатын. Сұхбат барысында алынған бұл көрсетулер аштыққа байланысты жоғарыда аталған мұрағаттық фактілерді толықтыра түспек.

ҚР ПА өңірлік тарихи оқиғаларды сомдайтын құжаттарға аса бай. Ал естелік материалдарының артықшылығы: жағдайды басынан өткерген куәгер көрсетулерінде детальді көрсетіледі. Бұл заман арнасындағы аласапыран дүниені көз алдыңнан өткізуге мүмкіндік береді. Зерттеушісін адам өміріндегі қуаныш, үрей, қорқыныш, сағыныш сияқты сезімдерге баурап, дәуір құшағына бірге ала кетеді. Сондықтан жеке адамның көрсетулері архивтегі ресми құжаттардан әлдеқайда бай, әрі шынайы.

Әпкемді түрмеге қамады, НКВД қызметкерлері ұрды, психикасы ауытқыды, денсаулығы бұзылды...

Әсіресе, поляк азаматы Станислав Лясектің баяндаған естелігінің мына сюжеті айрықша аяныш сезімін ұялатады. Ол кәмелеттік жасқа енді толған әпкесі Аннаның НКВД қызметкерлері қолынан үлкен зардап шеккенін жазады. Жазалаушы органдар қызметкерлері өрімдей жас қыз баланы ұрып-соққаны туралы жазады. Дерек сөздерімен жеткізер болсақ, онда былай көрсетілген:

«Поляки, которые трижды в НКВД отказались от советского гражданства, были осуждены и по приговору получили пять или десять лет тюрьмы и ссылки. Ужас положения усиливался и тем фактом, что родителей отправляли в отдаленные места, а детей отдавали в детдом. Часть этих детей, лишенных заботы родителей, бродила по городку. Они просили хлеба, копались в мусорных ямах. Вид этих несчастных детей сложно описать, сердце разрывалось от боли за них.

Помню, когда целая наша семья угасала от тифа, отец решил принять советское гражданство. Он получил паспорта для себя и мамы, а меня и мою младшую сестру вписал в свой паспорт. Самая старшая сестра гражданство СССР не приняла. Уже совершеннолетняя она сказала отцу: «Я не предам

моей родины Польши». Ее арестовали и заключили в тюрьму, после шести дней отец, по просьбе мамы, пошёл снова в Чулаккурган, чтобы спросить начальника о судьбе своей дочери Анны. Вместе с госпожой Кравчиковой, нашей соседкой, Анна получила приговор на пять лет ссылки.

Отец получил согласие на свидание с заключенной. Оказалось, что сестра не выдержала методов следствия и сошла с ума. Она не узнала отца, стала кричать, дрожала от ужаса. Отец снова попросил начальника, чтобы выдали ему больную дочь. После долгих переговоров НКВД согласилось, что с душевнобольным человеком им будет больше проблем. Отец нашел попутную машину в Ачисай. Водитель за табак согласился проехать до нашего колхоза. Отец с сестрой вернулись в колхоз.

Сестре нужна была теперь хорошая забота и спокойствие. Так прошли четыре недели, и можно было уже заметить некоторые улучшения. Сестра помнила, как её били, раздевали догола. Каждый раз, как об этом начинала рассказывать, содрогалась в ужасном плаче. Мама нежно обнимала её как маленького ребёнка» (Станислав Л., 4.).

Естелікте НКВД қызметкерлерінің қатыгездігі ашық баяндалады. Мұндайды билік қолдан жасап дамытты, өрістетті. Сондықтан сот, жазалау органдары қызметкерлері қылмыстың барлық түрлеріне бара алды.

Ал Тадеуш Кульик түрмеге қамалған анасы туралы және балалар үйіндегі көңілсіз өмір жөнінде былайша жазады: «Не имея средств для существования, я с младшей сестрой попали в детдом в Чулаккургане. Мне было тринадцать лет... Господствовал голод, надо было быть готовым на всё, даже на смерть. В этом детском доме нас было, сначала около двадцати польских детей. Из-за того, что детей стало более ста, нас поделили на четыре группы. Также в этой местности находилась тюрьма. Там их «хорошо» кормили. Двадцать – пятьдесят граммов хлеба. В школу я ходил не для того чтобы учиться, а только чтобы найти еду. Убивали кошек, собак. С прокормлением там была страшная беда. Позже я убежал оттуда, а моя сестра осталась там до конца и затем вернулась с этого детдома в Польшу.

Я находился там больше чем полгода, потому что ждал возвращения матери из тюрьмы. Она не отсидела полный срок. Так как она опухла от голода, ее отпустили. Пришла к нам в детдом, потому что больше некуда ей было идти. Хотела встретиться с нами. Через неделю уехала в Ачисай и там умерла. Я даже не знаю, где ее похоронили. *Выпустили ее из тюрьмы только для того, чтобы она умерла не там, а в другом месте (курсив-авт.)... »* (М.Қойгелдиев, 1: 354).

Мұндай ауыр өмір жөніндегі естеліктер легі жетерлік.

Хантағы түрмесі көзкөргендер естеліктерінде. Мысалы Хантағы түрмесіндегі тарихи кезеңнің куәгері естелігінде бұл жағдай былайша суреттеледі: «В лагере люди ежедневно боролись со смертью. Если человек

помрет утром, то днем выносят трупа за ворота лагеря. Я видел померших выносили под стражей несколько сот метров за ворота и там обкладывали камнями тела, с которых после несколько времени оставались только кости. Собаки и волки съедают тело померших» (Т.Исанский, 6).

Советтік жүйенің жазықсыз құрбаны қарапайым қазақ азаматы Исмаилов Бейсенбай (1917 ж.т. - 1943) қазіргі ұрпақтарының айтуынша Хантағы түрмесінде тұтқында болған. Қамаудағы аса ауыр жағдайлар Исмаилов Бейсенбайдың сонда опат болуына себеп болса керек (Г.Үсеновамен сұхбат; 9.). Хантағы түрмесі КСРО НКВД түрмесі барақ типіндегі үй-жайларға орналастырылған. Алайда бұл түрме кейін 1945 жылы жапон әскери тұтқындары әкелінген № 347 лагердің 2 бөлімшесіне айналған. Ол жапон тұтқындары келген соң, Хантағыдан 4 км қашықта жатқан Мырғалымсайға көшірілген [8]. Хантағы НКВД колониясы жергілікті қазақ азаматтарына, депортацияға ұшыраған азаматтарға ерекше қиянат жасалынған орын болды.

Т.Исанский мырзаның нағашы әжесі Розалия Глуховская советтік паспортты алудан бас тартып, көптеген отандастарымен бірге Хантағы колониясында отырған екен. Т.Исанскийдің анасы Ванда Глуховская-Исанская 17 жастағы жасөспірім еді. Анасын Ащысайдан Хантағы колониясына жаяу іздеп келіп, түрме қызметкерлері көрісуге рұқсат бермегендіктен кері қайтуға тура келгенін жазады. Ащысай мен Хантағының ара қашықтығы егер тау арқылы тіке шыққан жүргінші үшін алты-сегіз сағаттық шамамен 30 км жерді құрайды, ал қазіргі трасса арқылы 54 км қашықта жатыр. Кейін анасының сол жерде көз жұмғаны туралы жазады (В. Исанская, 2).

Енді міне, Хантағы колониясының орны 1945 жылы Мырғалымсайға көшіріледі, ендігі кезекте ол орын жапон азаматтарының тағдырын тәлкек еткен аймаққа айналады. Мырғалымсайға орналасқан лагерьде тұрғын үй-жайларының алаңы 672 м²-ге тең болды. Онда жылыту жүйесі – шағын плиталар. Ол көмірмен және отынмен жылытылды. Сумен жабдықтау су құбыры арқылы жүргізілді. 12 адамға 1 қолжуғыштан ал, 20 адамға 1 дәрет сындыру орнынан келді. Көріп отырғанымыздай бұл аталған бөлімшенің де санитарлық ахуалы өте төмен жағдайда қала берген (ҚР ІІМ Шымкент қаласы департаменті архиві, 5).

Байқағанымыздай соғыс жылдарындағы жазалау органдары қызметкерлерінің қызметінде орын алған ауыр қылмыстық әрекеттер әсіресе поляк азаматтарының естеліктерінде ерекше жиі көрсетіледі. НКВД қызметкерлері поляк азаматтарын советтік паспорт алуға мәжбүрлеу науқанын қатал жүргізді.

Жазалау органдары қызметкерлерінің жапон зираттарымен күресі (1950-1960 жж). Совет билігі жер аударғандардың, әскери тұтқындардың зираттарымен де айрықша күресті. Зираттар КСРО жасаған қылмыстардың нақты көрінісі болатындықтан, билікке оны (зираттарды) сақтап қалдырудың қажеті жоқ еді. Сол себепті зираттардың орындары тегістеліп, жойылды.

Сондай фактілердің бірі – Түркістан өңіріндегі жапон әскерілерінің зираты бола алады. «Аса құпия» грифі көрсетілген құжат 1960 жылдың 21 қаңтарында Оңтүстік Қазақстан облысы Ішкі істер басқармасы Кентау қалалық милиция бөлімшесіне, милиция майоры Чергейкоға жолданады.

«1/ «Мырғалымсай руднигінде - 9 зираттан қалған бір зират орны,

2/ Қантағы поселогындағы – 8 зираттан қалған бір зират орны,

3/ МВД Каз.ССР № 14 – 2150 с. ст. 16.VII.950 ж. бұйрығына сәйкес (6. VII – 1960 ж.) Ащысай поселогындағы 21 зираттан қалған бір зират орны жойылсын», - әрі қарай онда, – аталған өңірлердегі үш зираттың төбешік қалпын жермен бірдей етіп тегістеп, зират нұсқасындағы барлық белгілері жойылсын. Содан соң, оның жойылу себептері көрсетілсін, сөйтіп 3-данадан акт даярлансын, ол құжаттар бізге жіберілсін. Зираттар қызметкерлерден құралған комиссияның қатынасуымен жойылып, осы құрамдағы адамдардың растауымен акт даярлансын. Ал зираттардың орнындағы жер телімі жергілікті органдарға акт бойынша өткізілсін. Бұл 1960 жылдың 1 наурызына дейін іске асырылсын», - деп жазылды. Құжаттың соңында Ішкі істер басқармасының бастығы полковник Утегенов, 1-арнайы бөлімнің бастығы, милицияның аға лейтенанты Казанцева есімдері көрсетілген. Бұл құпия папкада, жоғарыда көрсетілген әрбір өңір бойынша зираттардың орны, оның қиратылғаны және зират орнына ғимараттардың тұрғызылғаны айтылады. Бұл советтік жүйенің, жергілікті «құқық қорғау» органдары қызметкерлерінің ендігі кезекте өлілерге бағытталған шабуылы - бұл моральдік шектен шыққан қатыгездік еді. Адам шығынын қанша жасырғысы келсе де, имандылық қасиеті мол өңір қазақтары зираттардың бәрін бірдей жоюға жол бермеген екен. Биліктен көрсетпей жасырған да болар. Бүгінде жапондық азаматтарының да, поляк азаматтарының да сақталған, бірлі-жарым зират орындары кездеседі...

Әдебиеттер мен дереккөздер тізімі:

1. Ащысай-Кентау тұрғындарының өміріндегі әлеуметтік-мәдени бірегейлік (1927 ж. – ХХІ ғ.б.)). Естеліктер мен тарихи сұхбаттар жинағы. /Құрастырушылар: М.Қ. Қойгелдиев, Т. Исанский, З.Б. Мырзатаева ж.б. / М.Қ. Қойгелдиев редакторлығымен. – Алматы: ИП «Балауса», 2019. – 392 б.

2. В. Исанская Мои годы в казахской степи (Воспоминание). / Под редакцией академика НАН РК М.Койгелдиева (Алғысөзін жазған, баспаға даярлаған Мырзатаева З.) – Алматы: издательство «Балауса», 2019. – 120 с.

3. Ибрагимова М. Р. (1918 ж.т.). 15.12.2014 ж. 2 сағ.30 мин. (сұхбатты жүргізген автор)

4. ҚР ПА. Ф.725, Оп.4 Д. 507. Л. 1-2.

5. ҚР ИМ Шымкент қаласы департаменті архивінен: фонд № 96 / р.

6. Садиева М.С. (1930 ж.т.). 28.11.2014 ж. 65 мин (сұхбатты жүргізген автор).

7. Станислав Лъасэк, (1925 г.р.). Поляк тілінен аударған: Тадеуш Исанский. 01.10.2018. (польшалық әріптестермен байланыс орнатып хат алысқан Мырзатаева З. – *бұдан былай автор архивінен*).

8. Т.Исанскийдің куәгерлер әңгімелері жөнінде жазған хатынан. // автор архивінен.

9. Үсенова Г. (1973 ж.т.) 06.07.2020 ж. 30 мин. (сұхбатты жүргізген автор).

References

1. Ashysai–Kentaý turǵyndarynyń ómirindegi áleýmettik-mádeni biregeilik (1927 j. – ННІ ǵ.б.)". Estelikter men tarihi suhbattar jınaǵy. /Qurastyryshylar: M.Q. Qoıgeldiev, T. Isanskıı, Z.B. Myrzataeva j.b. / M.Q. Qoıgeldiev redaktorlyǵymen. – Almaty: IP "Balaýsa", 2019. – 392 b.

2. V. Isanskaia Moi gody v kazahskoi stepı (Vospominanie). / Pod redakciei akademika NAN RK M.Koıgeldieva (Algysózin jazǵan, baspaǵa daıarlaǵan Myrzataeva Z.) – Almaty: izdatelstvo "Balaýsa", 2019. – 120 s.

3. Ibragimova M. R. (1918 j.t.). 15.12.2014 j. 2 saǵ.30 min. (suhbatty júrgizgen avtor) .

4. QR PA. F.725, Op.4 D. 507. L. 1-2.

5. QR IIM Shymkent qalasy departamenti arhivinen: fond № 96 / r.

6. Sadieva M.S. (1930 j.t.). 28.11.2014 j. 65 min. (suhbatty júrgizgen avtor)

7. Stanislaw Lasek, (1925 g.r.). Polák tilinen aýdarǵan: Tadeýsh Isanskıı. 01.10.2018. (polshalyq áriptestermen baılanys ornatyp hat alysqan Myrzataeva Z. – budan bylai avtor arhivinen).

8. T.Isanskııdın kýágerler áńgimeleri jóninde jazǵan hatynan. // avtor arhivinen.

9. Úsenova G. (1973 j.t.) 06.07.2020 j. 30 min. (suhbatty júrgizgen avtor).

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT

РЕДАКЦИЯДАН ОТ РЕДАКЦИИ FROM THE EDITOR	
Оқырмандарға	6-10
ШАРУАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ КҮШТЕП ҰЖЫМДАСТЫРУ, ЕТ, АСТЫҚ ДАЙЫНДАУ ЖӘНЕ БАСҚА ДА НАУҚАНДАРЫНЫҢ ҚҰРБАНДАРЫ ЖЕРТВЫ НАСИЛЬСТВЕННОЙ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ, ЗАГОТОВИТЕЛЬНЫХ И ДРУГИХ КАМПАНИЙ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ КРЕСТЬЯНСТВА VICTIMS OF FORCED COLLECTIVIZATION, PROCUREMENT AND OTHER CAMPAIGNS OF THE SOVIET AUTHORITY IN RESPECT OF THE PEASANTRY	
ҚАЗАҚ БАЙЛАРЫН ТАП РЕТІНДЕ ЖОЮДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ, ЖҮРІСІ АТЫРАУ ӨЛКЕСІ МЫСАЛЫНДА, Ш. Нағымұлы, Г. Шұғайыпова, Г. Жамбауылова. ПРЕДПОСЫЛКИ ДЛЯ ЛИКВИДАЦИИ КАЗАХСКОГО БАЙСТВА КАК КЛАССА, НА ПРИМЕРЕ АТЫРАУСКОГО ОКРУГА, Нагымұлы Ш., Шугайипова Г., Жамбауилова Г. PREREQUISITES FOR THE LIQUIDATION OF THE KAZAKH BAYSTVO AS A CLASS, ON THE EXAMPLE OF THE ATYRAU DISTRICT, Sh. Nagymuly, G. Shugayipova, G. Zhambauilov	11-29
АҚМОЛА ОБЛЫСЫ МЕМЛЕКЕТТІК МҰРАҒАТЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША КӨКШЕТАУ АУДАНЫНДАҒЫ 1931-1932 ЖЫЛДАРДАҒЫ АСТЫҚ ДАЙЫНДАУ, Ш.Т. Бектасов, М.З. Утегенов ХЛЕБОЗАГОТОВКИ В КОКШЕТАУСКОМ ОКРУГЕ В 1931-1932 ГОДАХ ПО МАТЕРИАЛАМ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ, Бектасов Ш.Т., Утегенов М.З. GRAIN PROCUREMENT IN KOKSHETAU DISTRICT IN 1931-1932 BASED ON THE MATERIALS OF THE STATE ARCHIVE OF AKMOLA REGION, Sh.T. Bektasov, M.Z. Utegenov.	30-49
ҚАЗАҚСТАНДА 1930 жж. ЖҮРГІЗІЛГЕН ОТЫРЫҚШЫЛАНДЫРУ НАУҚАНЫ – КІШІ ҚАЗАН РЕВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТРАГЕДИЯСЫ, А.Т. Сулейменова КАМПАНИИ ПО ОСЕДАНИЮ, ПРОВЕДЕННЫЕ В 1930 ГГ. В КАЗАХСТАНЕ - СОЦИАЛЬНЫЕ ТРАГЕДИИ РЕВОЛЮЦИИ МАЛЫЙ ОКТЯБРЬ, Сулейменова А.Т. SETTLEMENT CAMPAIGNS CONDUCTED IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S - SOCIAL TRAGEDIES OF THE REVOLUTION LITTLE OCTOBER, A.T. Suleimenova	50-70
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОСТАНДЫҒЫ, ТӘУЕЛСІЗДІГІ ЖӘНЕ АУМАҚТЫҚ ТҮТАСТЫҒЫ ҮШІН КҮРЕСУШІЛЕР – ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫ БОРЦЫ ЗА СВОБОДУ, НЕЗАВИСИМОСТЬ И ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ КАЗАХСТАНА КАК ЖЕРТВЫ РЕПРЕССИЙ FIGHTERS FOR FREEDOM, INDEPENDENCE AND TERRITORIAL INTEGRITY OF KAZAKHSTAN AS VICTIMS OF REPRESSION	

АЛАШ ПАРТИЯСЫ ЖӘНЕ АЛАШ ОРДА КЕҢЕСІН ҚОЛДАУШЫЛАРҒА ҚАРСЫ САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН, С. Жүсіп, Е. Нурпеисов ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В ОТНОШЕНИИ СТОРОННИКОВ ПАРТИИ АЛАШ И СОВЕТА АЛАШ ОРДА, Жүсіп С., Нурпеисов Е. POLITICAL REPRESSIONS AGAINST SUPPORTERS OF THE ALASH PARTY AND THE ALASH ORDA COUNCIL, Zhusip S., Nurpeisov E.	71-81
ҚЫЗЫЛЖАР Өңірінің заңгерлері – Айдархан Тұрлыбаев пен Ережеп Итбаев, С. Мәлікова ЮРИСТЫ ҚЫЗЫЛЖАРСКОГО РЕГИОНА – АЙДАРХАН ТУРЛЫБАЕВ И ЕРЕЖЕП ИТБАЕВ, Маликова С. LAWYERS OF THE KYZYLZHAR REGION – AIDARKHAN TURLYBAEV AND EREZHEP ITBAEV, S. Malikova	82-97
ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫНЫҢ БӨЛІГІ РЕТІНДЕГІ РАЙЫМЖАН МӘРСЕКОВТІҢ ТАҒДЫРЫ МЕН ӨМІРІ, Ш. В. Тілепина. СУДЬБА И ЖИЗНЬ РАЙЫМЖАНА МАРСЕКОВА, КАК ЧАСТЬ ИСТОРИИ ПРАВА, Тлепина Ш.В. THE FATE AND LIFE OF RAIYUMZHAN MARSEKOV, AS PART OF THE HISTORY OF LAW, Sh.V. Tlepina	96-113
ХАЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЖАСАЛҒАН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КІШІ ОКТЯБРЬ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТРАГЕДИЯЛЫҚ ЗАРДАПТАРЫ РЕАЛИЗАЦИЯ АНТИНАРОДНОЙ ПРОГРАММЫ МАЛЫЙ ОКТЯБРЬ В КАЗАХСТАНЕ И ЕЕ ТРАГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ IMPLEMENTATION OF THE ANTI-PEOPLE PROGRAM LITTLE OCTOBER IN KAZAKHSTAN AND ITS TRAGIC CONSEQUENCES	
1931-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚТЫ АШТЫҚТАН ҚҰТҚАРУДАҒЫ ДІНИ АДАМДАРДЫҢ ЖАСАҒАН ҚЫЗМЕТТЕРІ (АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ АРХИВІ ДЕРЕКТЕРІ БОЙЫНША), Ү.Қ. Сарсембин ГОЛОД 1931-1933 ГОДОВ И РАБОТА РЕЛИГИОЗНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ ПО СПАСЕНИЮ НАСЕЛЕНИЯ ОТ ГОЛОДНОЙ СМЕРТИ (ПО ДАННЫМ АКТЮБИНСКОГО ОБЛАСТНОГО АРХИВА), Сарсембин У.К. THE FAMINE OF 1931-1933 AND THE WORK OF RELIGIOUS FIGURES TO SAVE THE POPULATION FROM DEATH STARVATION (ACCORDING TO THE DATA OF THE AKTOBE REGIONAL ARCHIVE), U.K. Sarsembin	113-132
1920 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАРСЫЛАСУ ҚОЗҒАЛЫСЫ (Батыс Қазақстан облысы мысалында), Е.Е. Хайдаров ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ В 1920-Х ГОДАХ (на примере Западно-Казахстанской области), Хайдаров Е.Е. RESISTANCE MOVEMENT IN THE 1920S (in the example of West Kazakhstan region), Y.Y. Khaidarov	133-166
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАЗАЛАУШЫ ОРГАНДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ МЕН ҚЫЛМЫСТАРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПРЕСТУПЛЕНИЯ КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В КАЗАХСТАНЕ ACTIVITIES AND CRIMES OF PUNISHMENT BODIES IN KAZAKHSTAN	

БОЛЬШЕВИКТИК-КОММУНИСТИК РЕЖИМНИҢ ЖАЗАЛАУ ОРГАНДАРЫНДА (1918-1953 жж., КСРО ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН) АЗАПТАУЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТАРИХЫ МЕН МӘНІ, С.С. Молдабай ИСТОРИЯ И СУЩНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ПЫТОК В КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ БОЛЬШЕВИТСКО-КОММУНИСТИЧЕСКОГО РЕЖИМА (1918–1953 гг., СССР И КАЗАХСТАНА), Молдабай С.С. HISTORY AND NATURE OF THE USE OF TORTURE IN THE PUNISHMENT BODIES OF THE BOLSHEVIK-COMMUNIST REGIME (1918-1953, USSR AND KAZAKHSTAN), S.S. Moldabay	167-188
ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІШКІ ІСТЕР ХАЛЫҚ КОМИССАРИАТЫ - ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ ҚЫЗМЕТІ ТАРИХЫНАН, З.Б. Мырзатаева ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НКВД-МВД В ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, Мырзатаева З.Б. FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITIES OF THE NKVD-MVD IN SOUTHERN KAZAKHSTAN DURING THE SECOND WORLD WAR, Z.B. Myrzataeva	188-197